

Tokatlı El-Kazâbâdî'nin Hayatı ve Haşiyetü'l-Usûl Adlı Yazma Eserinin Tanıtılması*

Dr. Öğrt. Üyesi Hilal ÖZAY**

Atıf / ©- Özay, H. (2018). Tokatlı El-Kazâbâdî'nin Hayatı ve Haşiyetü'l-Usûl Adlı Yazma Eserinin Tanıtılması, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18 (2), 1134-1151.

Öz- Tokatlı Ahmed el-Kazâbâdî Osmanlı döneminde yaşamış, İslam hukuku, tefsir, kelim ve tasavvuf konularında kendi dönemindeki âlimler gibi şerh ve haşiye tarzında eserler vermiştir. Bu çalışmada Kazâbâdî'nin hayatı, eserleri ve bu eserler içinden Fıkıh Usulü alanında yazmış olduğu ve hâlihazırda çeşitli kütüphanelerde yazma eser olarak bulunan “Hâşiyetü'l-usul ve gâşiyetü'l-füsûl ale'l-mukaddemâti'l-erba'a” adlı eseri hakkında bilgi verilecektir. Bu eser müteahhirin dönemi ulemâsının yoğun bir şekilde ilgisini çeken, üzerine çok sayıda şerh ve haşiye yazılan Sadrüşşeria'nın Tenkîhul-usûl ile buna yaptığı şerh olan et-Tavzih isimli fıkıh usulü kitabı içerisinde yer alan “el-Mukaddimâtü'l-erba'a” bölümünün haşiyesidir. el-Mukaddimâtü'l-erba'a bölümünde Sadru's-şeria, hüsün-kubuh meselesini incelemiştir. Sadrüşşeria'nın metni üzerine yazılan haşiyelerin en önemlisi Eş'arî anlayışına yakın duran Teftâzânî'nin et-Telviḥ adlı eseridir. Teftâzânî bu eserinde ve özellikle de Mukaddimat bölümünde, Sadrüşşeria'nın görüşlerini hem açıklamış, hem de tenkit etmiştir. Kazâbâdî de bu eserinde farklı görüşte olan Sadrüşşeria ile Teftâzânî'nin yazdıklarını değerlendirmiş ve konuya yeni katkılarda bulunmuştur.

Anahtar sözcükler- Kazâbâdî, hâşiyetü'l-usul, el-mukaddimâtü'l-erba'a, hüsün-kubuh.

§§§

1. KAZÂBÂDÎ'NİN HAYATI

Kazâbâdî'nin tam adı Ahmed b. Mehmed b. İshak el-Kazâbâdî er-Rûmî el-Hanefî, künyesi Ebu'n-Nâfi'dir (Kehhale, 1957: 2: 81, Zirikli, 1998: 1: 242). Doğum tarihi bilinmeyen Kazâbâdî, Kazâbâd'da (Kazova) dünyaya gelmiştir.

* “Bu makale 27-29 Ekim 2018 tarihinde ASEAD IV. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumunda aynı isimle sunumu yapılan tebliği genişletilerek, geliştirilerek ve kısmen değiştirilerek türetilmiştir

** Dr. Öğrt. Üyesi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku Anabilim Dalı

Burası Tokat ilinin Pazar ilçesine bağlı ve yakın bir tarihe kadar Dimorta olarak bilinen (daha sonra ismi değiştirilip Türkçeleştirilen) Üzümören kasabasıdır. Ahmed Kazâbâdî tahsiline doğum yeri olan Kazâbâd'da başlamış, Tokat'ta ve Sivas'ta devam etmiş ve İstanbul'da tamamlamıştır (Zirikli, 1998: 1: 242, Serin, 1987: 501).

Tokat'da Âmidli Yûsuf, Turhallı Osman ve Zorluzâde Hasan Efendilerden ders almıştır. Özellikle Tefsir alanında Sivas'ta Mehmed Efendi'den geniş ölçüde istifade etmiştir. Daha sonra 1115/1703 yılında İstanbul'a gelmiş ve Süleymaniye Camii'nde ders vermeye başlamıştır. 1121/1709 yılında 60 akçeli müderris rütbesine yükseltilmiştir. Bu arada Kütübhâne-i Hümayun hocalığı da kendisine verilmiştir. 1146/1733 yılında Selânik kadılığına tayin edilmiştir. 1153/1740 yılında 'Mevleviyet-i ümmi'd-dünya' da denen Mısır kadılığına terfi etmiştir. I. Mahmud zamanında kariyerinin zirvesine ulaşmış ve 1158/1745 yılında Mekke-i Mükerreme kadılığına getirilen Kazâbâdî 1163/1750 yılında bu görevden azledildikten sonra İstanbul'a dönmüş ve 25 Rebîülâhîr 1163 (3 Nisan 1750) tarihinde vefat etmiş (İzzî, 1784: 224b, 225b, Babanzâde, 1951: 3: 333; Bursalı Mehmet Tahir, 2016: 1: 422, Öz, 2002: 25: 120) Aksaray'dan Koca Mustafa Paşa'ya giden caddenin sağ tarafına defnedilmiştir (Kehhale, 1957: 2: 81, Zirikli, 1998: 1: 242, Bursalı Mehmet Tahir, 2016: 1: 422, Babanzâde, 1951: 1: 175).

Kazâbâdî, İstanbul'da bulunduğu sırada başta oğlu Mehmed Nafi Efendi (1191/1776), Hadimi nisbesiyle tanınan Ahmed b. Mustafa (Bursalı Mehmet Tahir, 2016: 1: 422, Öz, 2002: 25: 120), Kilisli Ali b. Hüseyin Efendi, Abdül-Vehhâb el-Âmidî, İlmî Hazinesi lakablı Müftizade'l-Kebîr, Ayaklı Kütüphane Muhammed Emin b. Yusuf b. İsmail b. Abdullatif el-Antâlî (İzzî, 1784: 224b, 225b, Bursalı Mehmet Tahir, 2016: 1: 422, Kehhale, 1957: 2: 81; Babanzâde, 1951: 1: 175) olmak üzere çok sayıda öğrenci yetiştirmiştir.

Kazâbâdî ile Muîd Ahmed Efendi doğum yerleri Kazova'dan dolayı karıştırılmıştır. Kazâbâdî'ye Muîd Ahmet el-Kazâbâdî denmiş ve şeyhülislam olduğu bildirilmiştir. Oysa bu iki şahıs farklı kişilerdir. Muîd Ahmet Efendi Yûsuf adlı bir kişinin oğludur. Biyografisini veren kaynakların çoğunda Tokat'a bağlı Kazova'da doğduğu belirtilirse de bu bilgi Şeyhî'de yer alan, "Vilâyet-i Anadolu'da Kazdağı nahiyesinde zâhir ve nümâyan olduğu" ifadesinin yanlış anlaşılmasından kaynaklanmıştır. Kazdağı bölgesi Tokat'ın Kazova'sı olmayıp Batı Anadolu'da Edremit körfezinin kuzeyinde bulunur (İpşirli, 2006: 31:87). Muîd Ahmed Efendi, Kınalı Fehmi Ahmed Efendi'den öğrenim görerek

Semiz Ali Paşa Medresesinde muîdliğini (yardımcılığını) yaptığı için bu lakabla anılmıştır (İlmiyye Salnamesi, 1998: 373, Altınsu, 1972: 69, Başar, 2017: 90). 1003/1595'de Kınalızâde'den mülâzemet aldı ve müderrisliğe başladı (İpşirli, 2006: 31:87). 1595-1625 yılları arasında İstanbul medreselerinde müderrislik yaptıktan sonra 1035/1625-1626'de Şam, 1039/1629-1630'da Mısır, 1043/1633-1634'de Edirne ve 1044/1635-1636'da İstanbul kadılığına atanmıştır. 1047/1637-1638 ve 1050/1640-1641 yıllarında iki kez Anadolu, 1051/1641-1642 yılında da Rumeli kazaskerliğine getirilmiştir. 16 Ocak 1055/1646-1647 yılında da şeyhülislam olmuştur (İlmiyye Salnamesi, 1998: 373, Altınsu, 1972: 69, Başar, 2017: 90). Ebû Said Efendinin birinci azlinde onun yerine şeyhülislam olmuştur (Uzunçarşılı, 1995: 4: 466.) Bir yıl üç ay on gün [kırkinci (Altınsu, 1972: 70, Serin, 1987: 501)] şeyhülislam olarak görevinde kalmıştır (Öztuna, 1994: 8: 57).

Muîd Ahmed Efendi, 25 Nisan 1057/1647 yılında İstanbul'da Şeyhülislam iken doksan yaşlarında vefat etmiş ve Fatih'te (Kadıçeşmesinde) yaptırdığı medreseye defnedilmiştir (Uzunçarşılı, 1995: 4: 466; İlmiyye Salnamesi, 1998: 373, Altınsu, 1972: 70, Başar, 2017: 90, Öztuna, 1994: 8: 57). Tasavvuf ehline karşı muhalif tavır takındığı belirtilen (Öz, 2002: 25: 120) Muîd Ahmed Efendi, Sultan IV. Murad ve Sultan İbrahim zamanında çeşitli görevler almış, hiçbir zaman adaletten ayrılmamış, tesir altında kalmamış, iltimas kabul etmemiştir. Sert mizacı ve doğruluğuyla ün salmış olan Muid Ahmed, görevinin gereğini yerine getirme konusunda Valide Kösem Sultan ve Cinci Hoca gibi sarayda nüfuzlu kimselerin karşısında durabilmiştir (Uzunçarşılı, 1995: 4: 466, İlmiyye Salnamesi, 1998: 373, Altınsu, 1972: 70, Gerger, 2013: 113). Bu yüzden zaman zaman görevinden uzaklaştırılmıştır.

2. KAZÂBÂDÎ'NİN ESERLERİ

Kazâbâdî müstakil yeni bir eser yazma yerine mevcut bir eseri anlayıp yorumlama ve tahlil etme yoluna giderek kendi devrindeki âlimler gibi şerh ve hâşiye yazmayı tercih etmiştir. Çok yönlü bir âlim olan Kâzâbâdî'nin İslam hukuku, tefsir, kelam ve tasavvuf alanlarındaki eserleri şunlardır (Kehhale, 1957: 2: 81, Zirikli, 1998: 1: 242, Babanzâde, 1951: 1: 175; Bursalı Mehmet Tahir, 2016: 1: 422):

1. Hâşiye 'alâ Hâşiyeti Mirza Cân 'alâ İsbâtil-vâcib; ed-Devvânî'nin er-Risaletü'l-Kadîme fî İsbâtil vâcib adlı eseri üzerine Mirza Can'ın yazdığı hâşiye üzerine Kazâbâdî'nin yazdığı hâşiyedir.

2. Hâşiye 'alâ Tefsiri'l-Fâtiha; Beyzâvî'nin 'Fâtiha Tefsiri' üzerine yazılmış bir haşiye olup basılmıştır.

3. Hâşiye 'alâ Tefsiri Sûreti'n-Nebe ve'n-Nâziât ve 'Abese; adı geçen üç sureyle ilgili Beyzâvî'nin tefsîrine yapılan hâşiye olup birçok nüshası vardır.

4. Hâşiyetü'l-usul ve gâşiyetü'l-füsûl ale'l-Mukaddemâti'1-erba'a; Sadrüşşeria Ubeydullah b. Mes'ûd'un 'Tenkîhu'l-Usûl'üne yine kendisinin 'et-Tavzîh' ismiyle yaptığı şerhteki hüsün ve kubuhu temellendirmek için yer alan 'el-Mukaddemâtü'1-Erba'a' adlı bölümüne yazılmış bir hâşiyedir.

5. Risâle fî 'ilmi'l-bâtın; hadislerde zikredilen bâtın kavramı ile bâtînî ilimlerin değerlendirilmesi hakkında bir risâledir; zahir ilmiyle tam uyum içinde olan bir tasavvuf anlayışının nasıl olması gerektiğiyle ilgili görüşlerini belirten Kâzâbâdî'ye göre şeriat kurallarına uyan ve kalp temizliği arayan sūffin bu çabası meşrûdur. Ona göre tasavvufî tecrübelerle dayalı bilgiler, şeriatın kurallarıyla bağdaşmıyorsa reddedilmelidir.

6. Şerhu Âdâbi'l-Birgivi; Mehmed Birgivi'nin münâzara âdâbına dair yazmış olduğu risâlesinin şerhidir.

7. Şerhü'l- Ferîde.

8. Şerhu hadîsi'l-ihsân; Cibrîl hadîsinde geçen "ihsân" kavramıyla alâkalı kaleme alınmış küçük bir risâledir.

9. Şerhu'l-Kasîdetin-nûniyye; Hızır Bey ibni Celâleddîn'in (864/1459) kelâma dair eserinin şerhidir.

10. Şerhu kelimet-i ş-şehâdet, 'Kelime-i şehâdet'te yer alan 'şehâdet' kelimesine dair küçük bir risale olup 'Haşiye alâ Tefsiri'l-Fatiha' adlı eserinin sonuna eklenerek basılmıştır.

11. Şerhu Risâleti'l-istiâre; Ebû'l-Kâsım es-Semerkandî'nin eserinin şerhi olup "Mûlahhasu netâici'l-enzâr ve Muhassalü ebkârî'l-efkâr", "Şerhu Ferâidi'l-fevâid" ve "Şerhu Risâleti's-Semerkandîyye" isimleriyle de anılmaktadır.

12. Takrîrât 'alâ Şerhi'l-Akâidi'n-Neseffî: 'Şerhu Akâid'i okuturken yaptığı takrirlerdir ki, bunları talebelerinden Abdû'l-Vehhab el-Âmidî zabt ve cem etmiştir.

13. Tenvîrû'l-basâir bi envâri't-tenzîl ve tevkîri's-serâir bi Esrâri't-tevil; Beyzavi'nin tefsirine haşiyedir.

Bunlardan başka müellife “er-Risale fi hakkî's-sûfiyye”, “Haşiye ‘ale’-l Mutavvel li’t-Taftazanî” ve “Hâşiye ‘ale’s-Seyyid li-Muhtasari’l-Müntehâ’ Haşiye-i isbât-ı vacip”, “şerhu fevâidu’s-seniyye”, “Netâyicu’l-enzâr” (Bursalı Mehmet Tahir, 2016: 1: 422) adlı eserler de nisbet edilmektedir.

3. KAZÂBÂDÎ’NİN “HÂŞİYETÜ’L-USUL VE GÂŞİYETÜ’L-FÜSÛL ALE’L-MUKADDEMÂTİ’L-ERBA’A” ADLI ESERİ

3.1. Eserin Mevcut Nüshaları

Kazâbâdî’nin anılan yazma eserinin tespit edilen yirmi altı tane yazma nüshası vardır. Bu nüshalar arasında müellif nüshası bulunamamıştır. Nüshaların sekiz tanesinde tarih ve yazıldığı yer ismi mevcut olup diğerleri tarihsiz ve yazıldığı yer de belli değildir.

1. Raşit Efendi Eski Eserler Kütüphanesi, Kayseri, 492 numaralı nüsha: 20 Receb 1143 tarihinde Abdu’r-Rahman b. Muhammed tarafından Sultan Bayezidhan Medresesi’nde istinsah edilmiştir. Birgivi’nin ‘Rasâilü’l-İnzâr’ adlı eseriyle birlikte. 21b-40a sayfaları arasında 19 varak olup rik’a hatla yazılmıştır. Her sayfa 23 satırdır.

2. Çorum İl Halk Kütüphanesi, 4442/2 numaralı nüsha: 1165 yılında İsmail b. Ahmed el-Çorumi tarafından istinsah edilmiştir. Nüshanın baş tarafından bir sayfa eksik olup 24a-43b sayfaları arasındadır. Her sayfa 17 satırdır. Baş tarafında yaklaşık bir sayfalık eksiklik vardır.

3. Akhisar Zeynelzade Kitaplığı, Manisa, 7 numaralı nüsha: Nüshada ‘Halebî Vakfı Sahib Ali Zeynel b. Hacı sene 1212 mührü mevcuttur. Eser müstakildir. 1b-43b sayfaları arasındadır. Nesih hatla yazılmıştır. Her sayfa 17 satırdır.

4. Yusuf Ağa Kütüphanesi, Konya, 492 demirbaş numaralı nüsha: Mühürde 1209 tarihi mevcuttur. Eser müstakildir. 1b-35b sayfaları arasında 18 varaktır. Talik hatla yazılmıştır. Her sayfa 23 satırdır.

5. Kastamonu İl Halk Kütüphanesi, 50/1 numaralı nüsha: 1229 yılında Hafız Abdullah b. Ömer b. el-Hac Ali el-Hâmidî tarafından istinsah edilmiştir.

Eser müstakildir. 1b-16a sayfaları arasında olup nesih hatla yazılmıştır. Her sayfa 30 satırdır.

6. Ankara İl Halk Kütüphanesi, 1557 numaralı nüsha: Muhammed bin Yusuf tarafından 1183 yılında istinsah edilmiştir. 17 varak olarak 1b-18b sayfaları arasına nesih hatla yazılmıştır. Her sayfa 25 satırdır.

7. Ankara İl Halk Kütüphanesi, 2255 numaralı nüsha: Tarihsiz, Müstakildir. 29 varak olarak talik hatla yazılmıştır. Her sayfa 23 satırdır.

8. Çorum İl Halk Kütüphanesi, 4407/1 numaralı nüsha: Tarihsizdir. 1b-12a sayfaları arasında olup nesih ve talik hatla yazılıdır. Her sayfa 25 satırdır.

9. Çorum İl Halk Kütüphanesi, 4034/1 numaralı nüsha: Tarihsizdir. 1a-19a sayfaları arasında olup nesih hatla yazılıdır. Her sayfa 21 satırdır. Gazali'nin Mecmû'atü'r-Rasail'in içinde yer almaktadır.

10. Çorum İl Halk Kütüphanesi, 1607/1 numaralı nüsha: Ferağ kaydında Abdurrahman bin Ömer tarafından 1180 yılında istinsah edildiği belirtilse de risalenin sonunda 1189 yılında yazıldığı belirtilmektedir. Ferağ kaydında 1b 15b sayfaları arasında olduğu belirtilmekle beraber 1b-14b sayfaları arasındadır. Nesih ve talik hatla yazılıdır. Her sayfada 23 satır vardır.

11. Süleymaniye Kütüphanesi, İstanbul, Aşir Efendi Bölümü 80 numaralı nüsha: Tarihsizdir. 1b-39a sayfaları arasında olup talik hatla yazılıdır. Her sayfada 15 satır vardır.

12. Manisa İli Genel Kitaplığı, 4753/1 numaralı nüsha: Tarihsizdir. Ferağ kaydında 16 varak olduğu belirtilse de 16 varaktan fazla, 1a-17b sayfaları arasındadır. Nesih hatla yazılıdır. Her sayfada 21 satır vardır.

13. Beyazıt Devlet Kütüphanesi, İstanbul, Veliyüddin Efendi Bölümü 942 numaralı nüsha: Tarihsiz, 19 varaktır.

14. Süleymaniye Kütüphanesi, İstanbul, Çelebi Abdullah Bölümü 396 numaralı nüsha: Tarihsizdir. 1-18 vr. Eser hakkındaki okumaların yapıldığı ve dipnot ve kaynakçaya yazılan bu nüshadır.

15. Süleymaniye Kütüphanesi, İstanbul, H. Hüsnü Paşa Bölümü 409 numaralı nüsha: Tarihsizdir. 1-2 vr.

16. Süleymaniye Kütüphanesi, İstanbul, Hafid Efendi Bölümü 14 numaralı nüsha: Tarihsizdir. 113 vr.

17. Süleymaniye Kütüphanesi, İstanbul, Hamidiye Bölümü 1442 numaralı nüsha: Tarihsizdir. 217-248 vr.

18. Süleymaniye Kütüphanesi, İstanbul, Laleli Bölümü 311 numaralı nüsha: Tarihsizdir. 47-66 vr.

19. Süleymaniye Kütüphanesi, İstanbul, Nafiz Paşa Bölümü 231 numaralı nüsha: Tarihsizdir. Ahmed b. Ali tarafından istinsah edilmiştir. 18 vr.

20. Süleymaniye Kütüphanesi, İstanbul, Yazma Bağışlar Bölümü 1276 numaralı nüsha: Tarihsizdir. 36-49 vr.

21. Nuruosmaniye Kütüphanesi, İstanbul, 4994 numaralı nüsha: Tarihsizdir. 62-78 vr.

22. Köprülü Kütüphanesi, İstanbul, Mehmed Asım Bey Bölümü 56 numaralı nüsha: Tarihsizdir. 12 vr.

23. Maraş İl Halk Kütüphanesi, İstanbul, Hafız Ali Efendi Bölümü 51 numaralı nüsha: Tarihsizdir. 215 vr.

24. Süleymaniye Kütüphanesi, Denizli Bölümü, 401 numaralı nüsha: Tarihsizdir. 58b-75b vr.

25. MÜ İlâhiyat Fakültesi Kütüphanesi, İstanbul, Yazmalar Bölümü, 449 numaralı nüsha: Tarihsizdir. 20 vr.

26. Ezher Kütüphanesinde 37 varak, 1163 senesinde Zilhicce'nin 27'sinde istinsah edilmiştir.

Bu nüshalardan Kayseri'de Raşit Efendi Eski Eserler Kütüphanesi'nde bulunan 492 numaralı nüshanın 2010 yılında Hüseyin Doğru tarafından yüksek lisans tezi olarak, Kahirede'ki Ezher Kütüphanesi'ndeki nüsha da Kahire'de 2016 yılında Said Fûde tarafından tahkiki yapılmıştır. Fakat bu makalede eserin, tahkiklerinden değil de ilk kaynak olması nedeniyle yazma olan Süleymaniye Kütüphanesi, Çelebi Abdullah Bölümü 396 numaralı nüshası okunarak değerlendirmesi yapıp tanıtılmıştır.

3.2. Eserin Tanıtımı ve Önemi

Kazâbâdî'nin bu eseri önemini Haşiyesi olduğu eserden almaktadır. Hanefî usul eserleri içerisinde Sadrüşşerîa'nın *et-Tavzîh* adlı eserinin özel bir yeri vardır. Bu eser hem yazıldığı dönem de hem de sonraki dönemlerde büyük ilgiye mazhar olmuş, hakkında pek çok şerh ve haşiyeye yazılmış (Köksal, 2012: 6) ve Osmanlı medreselerinde okutulan temel eserler arasında yer almıştır (Cici, 2001: 42).

Sadrüşşerîa bu eseriyle Hanefî fıkıh usulü tarihinde müteahhirîn devrini başlatan sima olarak değerlendirilmiştir (Köksal, 2012: 6). Sadrüşşerîa mantık, kelâm ve belâgat ilimlerinin terminolojisini öne çıkarmış ve mantığı usulün mukaddimesi olarak gören anlayışa uygun biçimde mantık dilini eserine aktarmıştır (Özen, 2011: 40: 455). Kazâbâdî de aynı çizgide eserin haşiyesini kaleme almış ve mantık diliyle açıklamalarını yapmıştır.

Fıkıh usulünün tanımı ve kapsamının ele alındığı bir mukaddimeyle başlayan Tenkihu'l-usûl iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde şer'î delillerden Kitap ve Sünnet, icmâ ve kıyasın her biri "rûkûn" başlığı ile ele alınmıştır. İkinci bölümünü hüküm bahsi teşkil etmektedir. Bu bölümde hüküm, mükellefin hükme konu olan fiili (mahkûm bih) ve hükme muhatap olan mükellef (mahkûm aleyh) ele alınmıştır (Özen, 2011: 40: 455).

Sadrüşşerîa, birinci bölümde yer verdiği hüsün-kubuh meselesinin fıkıh usulünün ve kelâm ilminin en önemli konularından olduğunu, büyük mütefekkir ve âlimlerin yanılgıya düştükleri cebir ve kader meselesinin de bu meseleye dayandığını ifade ederek hüsün-kubuh kavramlarının anlamlarını ve farklı mezheplerin bu konuya yaklaşımlarını özetledikten sonra Eş'arî anlayışının dayandığı iki delil[†] zikretmiştir. Ardından pek çok âlimin ikinci delilin kesinliğine

[†] Birincisi; hüsn-kubh fiillerin zâtına veya sıfatlarına ait nitelikler değildir; eğer böyle olsaydı arazın başka bir araz ile kaim olması gerekirdi. İkincisi; İnsanın fiilleri iyi veya kötü olarak nitelenemez, çünkü fiiller ya işlememeye imkân bulunmayan, zorunlu (ıztırârî) cinsten olur ya da işlememeye imkân bulunan cinsten olur. Bu ikinci grupta yer alan bir fiil ya bu fiili işlemeye yöneltici, kişinin böyle bir fiili işlememektense işlemeyi tercih etmesini sağlayıcı nitelikte, tercih ettirici bir sebep (müreccih) olmaksızın gerçekleşir ya da tercih ettirici bir sebep sayesinde işlenir. Birinci durumda, yani tercih ettirici bir sebep olmadan işlenen bir fiil, bilinçli ve sonuçları hesaplanarak yapılan bir fiil olmadığı için tesadüfî (ittifakî) niteliktedir. Gerek insanın yapmamaya imkân bulamadığı ıztırârî fiiller gerekse fiili işlemeye yöneltici herhangi bir sebep olmaksızın işlenen ittifakî fiiller, hasen ve kabih olarak nitelenemez. Geriye bir tek tercih ettirici bir sebep bulunarak işlenen fiiller kalmaktadır. Böyle bir sebebe dayalı olan bir fiil, Eş'arîler'e göre ihtiyârî değil zorunludur veya diğer bir ifadeyle –tıpkı ilk gruptaki gibi– ıztırârîdir. Çünkü söz konusu tercih ettirici sebebin tam (eksiksiz) bir sebep olduğu, yani müreccih derken fiilin varlığının kendisine dayandığı şartların bütünü (cümle) kastedilmektedir. Bu şartlar bütünü var olduğu takdirde, fiilin meydana gelmesi zorunlu (vacib) olacaktır. Şayet böyle olmayacak olsaydı, fiilin bu şartlar bütünü meydana geldiği halde kimi zaman vücûda gelmesi, kimi zaman da gelmemesi, tercih ettirici sebep olmadan tercih (tercih bilâ müreccih) demek olurdu. Ayrıca bu söz konusu müreccihin fâil kaynaklı olmayıp dışarıdan gelmesi de gerekmektedir. Zira fâilden kaynaklanan bir müreccih, diğer bir ifadeyle, fiilin fâilin iradesine dayalı olması –kabul

inandığını, kesinliğine inanmayan bazı âlimlerin ise bu delilin mukaddimelerine değer verilebilecek bir eleştiri yöneltemediklerini ve her iki grubun da yanlışlığını nereden kaynaklandığını fark edemediklerini ileri sürerek bunu kendi düşünce ürünü olan dört mukaddime halinde ele alacağını belirtmiştir. Sadrüşşerîa, bu dört temel noktadan hareketle Mâtürîdî anlayışının fikrî temellerini oluşturup savunurken Eş'arî mezhebini de ağır biçimde eleştirmiştir (Özen, 2011: 40: 456).

Sadrüşşerîa'nın metni üzerine yazılan hâşiyelerin en önemlisi ve en çok tartışmalara sebep olan Eş'arî anlayışına yakın duran Teftâzânî'nin *et-Telvîh* adlı eseridir. Teftâzânî bu eserinde ve özellikle de Mukaddimat bölümünde, Sadrüşşerîa'nın görüşlerini hem açıklamış, hem de tenkit etmiştir. Kazâbâdî'nin Haşiyesi'nin de içinde olduğu daha sonra yazılan pek çok hâşiyede ise farklı görüşte olan Sadrüşşerîa ile Teftâzânî'nin yazdıkları değerlendirilmiş ve konuya yeni katkılarda bulunulmuştur. Hatta bu orijinal bölüm üzerine zamanla müstakil bir literatür oluşmuş ve sonraki âlimler bu iki âlimin görüşleri çerçevesinde iki gruba ayrılmıştır (Özen, 2011: 40: 456).

"Mukaddimât-ı Erbaa" literatürü, Teftâzânî'nin vefatından yaklaşık bir asır sonra Fâtih Sultan Mehmed'in, devrin seçkin bazı âlimlerinin konuyu tartışarak birer risâle yazmalarını emretmesi üzerine ortaya çıkmaya başlamıştır. Konunun Sadrüşşerîa ile Teftâzânî'nin yazdıklarından hareketle tartışılması için Padişah saraya dönemin önde gelen âlimlerinden; Alâeddin Arabî (ö. 901/1496), Molla Hatibzâde Muhyiddin Mehmed Efendi (ö. 903/1498), Hacı Hasanzâde Mehmed b. Hasan (ö. 911/1505), Molla Lutfi (ö. 900/1495), Molla Abdülkerim (ö. 900/1495), Molla Hasan b. Abdüssamed es-Samsûnî (ö. 891/1486), Molla Muslihuddin Mustafa Kestelî (ö. 901/1496)'yi davet etmiştir (Özen, 2011: 40: 456).

el-Mukaddimâtü'l-erbaa üzerine hâşiye yazma işi daha sonraki dönemlerde de âdeta bir gelenek halini almış, Kazâbâdî'nin yazdığı gibi Abdülhakîm es-Siyâlkûtî, İbrâhim el-Kûrânî, Kavukcîzâde Seyyid Mustafa Efendi, Hâfız Mehmed b. Hasan, Dâvûd-i Karsî, Halîl b. Mehmed el-Konevî el-

edilemez olan–teselsüle varacaktır; çünkü bu durumda bu ihtiyarın da kişinin ihtiyarına dayanıp dayanmadığı üzerinde konuşmak gerekecek, bu böylece sonsuza dek devam edecektir. Tam / eksiksiz olmayan bir müreccih de –yine kabul edilemez olan– râcih yerine mercûhun seçilmesine ihtimal bırakacaktır ki bunun imkânsızlığı, iki eşitten birinin tercih edilmesine nazaran daha fazladır. Şu halde fâilî bir fiili işlemeye sevkeden âmilin itibara alınabilmesi, dışarıdan gelmesi ve eksiksiz olması şartına bağlıdır. Böyle olan bir âmilin sebebiyet verdiği fiil ise ihtiyârî değil ıztırârîdir, oysa ıztırârî fiilin hüsn-kubh ile nitelenemeyeceğinde ittifak edilmiştir. (Kazâbâdî, 4a; Köksal, 2012: 14, 16.)

Akvîrânî, Hafîd en-Nisârî Mehmed b. Abdullah el-Kayserî, Konevî İsmâil Efendi ve Şeyhülislâm Mekî Mehmed Efendi gibi pek çok âlim de bu esere hâşîye yazmıştır. Ayrıca Akkirmânî Mehmed b. Hacı Hamîd (Mustafa) el-Kefevî, Kazâbâdî'nin hâşîyesi üzerine bir ta'lika da yazmıştır (Özen, 2011: 40: 456, Köksal, 2012: 7).

Esere hâşîye yazanlardan Kavukcîzâde Seyyid Mustafa Efendi fıkıh usulünün en kapalı konusunun et-Tavzih ve et-Telvîh'teki el-Mukaddimâtü'l-erbaa olduğunu söylerken Hâfız Mehmed Efendi, Eş'arî'nin kader meselesinde orta yolu takip edemediğini, Sadrüşşerîa'nın Ehl-i sünnet tarafından benimsenen hak anlayışı en iyi şekilde ortaya koyup desteklediğini belirtmektedir. İbrâhim el-Kûrânî ise eserin girişinde yer alan ve bir kısmı hatalı olan mukaddimelerin Eş'arî anlayışını çürütemeyeceğini söylemektedir (Özen, 2011: 40: 456).

Dört Mukaddimede "İka", cümle mâ yetevakkaf aleyh, hâsıl bi'l-masdar gibi bazı kelime ve ibareler terimleştirilmiş ve sonraki literatürde bu terimler yaygın bir şekilde kullanılmıştır (Köksal, 2012: 42).

Üzerine bu kadar çok çalışma yapılması, alana yeni kavramlar katması ve medreselerde okutulması bu eserin İslâm ilimler tarihinde ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

3.3. Eserde Bahsi Geçen Konular

Eserde bahsi geçen konuları verirken konuların daha iyi anlaşılması ve bütünlük olması için sadece Haşîye'deki ifadelerle değil bu eserin metin ve şerhinde geçen ifadeler de kullanılmıştır.

Hâlihazırda yazma olarak kütüphanelerde bulunan 'Hâşiyetü'l-usûl ve ğâşiyetü'l-fusûl ale'l-mukaddemâtü'l-erba'a adlı eserde metin ve şerhiyle birlikte önce giriş mahiyetinde hüsün ve kubuh kelimelerinin anlamları, İmam Eşari'nin hüsün kubuh konusundaki delilleri, Mu'tezile'ye göre hüsün ve kubuhun anlamları verilip Eşari'nin delillerinin münakaşası yapılmıştır. Daha sonra dört mukaddimede konu hakkında derinlemesine tahlil, tenkit, mukayese, muhakeme, itiraz ve karşı itirazlar yer almıştır.

Dört mukaddimeye geçmeden önce hüsün ve kubuhun üç manasından söz edilmiştir. Birincisi; insanın tabiatının uygun gördüğü ve insanın tabiatının nefret ettiği şeydir. İkincisi; kemal ve noksan sıfatlardır. Üçüncüsü; dünyada övgüye, ahirette sevaba ve dünyada kınamaya, ahirette cezaya taalluk eden

şeylerdir. Hüsün ve kubuhun ilk iki manasının akılla ispat edilebileceği ittifakla kabul edilirken üçüncü manasının akılla ispat edilip edilemeyeceği konusunda ihtilaf edildiği belirtilmektedir (Kazâbâdî, 3a). Kazâbâdî kendi hakkında mütevazî, Sadrüşşeria hakkında iltifatkâr ifadelerle bahsettikten sonra ilk iki mana arasında zıtlık bulunduğunu çünkü birincisinin tabiatın değişmesiyle değişen izafi bir durum olduğu ikincisinin ise aklın değişmesiyle değişeceği açıklamasını yapmıştır (Kazâbâdî, 3a). Telvih’de mübahın hüsünden olması kabul edilmemiş sonra da mübahı da içine alacak şekilde hüsünün tarifi yapılarak çelişkiye düşülmüştür (Kazâbâdî, 3b) gibi tenkitler de yaptıktan sonra dört mukaddimeye geçmiştir.

Birinci mukaddimede (Kazâbâdî, 5a-6a); fiilin mahiyeti ve onun ne olduğu ortaya konulmuş, fiilin temel anlamlarından “masdar ile hâsıl olan mâna”yı (hâsıl bi’l-masdar) ve bu mânayı vücûda getirmeyi ifade eden özel bir terim olarak “îka” tarif edilmiş, hâsıl bi’l-masdar anlamıyla fiilin hariçte var olduğunu ortaya koymak suretiyle de, Eş’arîler’in birinci delillerinin dayandığı temel fikir, yani fiilin hüsn ve kubh ile vasıflanmış olduğunun kabul edilmesi halinde, arazın arazla kaim olması gerekeceği fikri reddedilmiştir.

İkinci mukaddimede (Kazâbâdî, 6a-7b); fiilin bir anlamıyla mümkün olan her varlığın varlık bulma şartları incelenmiş ve her mümkün varlığın bir varlık vericiye ve ayrıca kendisine mahsus bir şartlar bütününe (illet, müreccih, cümle ma yetevakkaf aleyh) muhtaç olduğu ortaya konulmuştur. Varlık bulması mümkün olan her şeyin varlığının, onu var eden bir mûcide dayanması ve kendi zâtı bakımından bu mümkünin varlığının zorunlu (vâcib bi’z-zât) olmaması gerektiği ifade edilmiş ve bu konuda Ehli sünnet ile Filzoflar arasındaki görüş farklılıklarına değinilmiştir.

Üçüncü mukaddimede (Kazâbâdî, 7b-11a); fiili vücûda getirme (îkâ’) ve fiili yapmayı tercih etme (ihtiyâr) gibi “durum”ların (hâl / ahvâl), mevcûd veya ma’dûm olmakla nitelenemeyen ara bir kategoriye ait oldukları ve her fiilin kendi var olma şartları kümesi içerisinde böyle var ve yok olmayan durumlara dahil olduğu ifade edilmiş, mümkünin dayandığı şartlar bütünün ya yalnız mevcudlardan, ya yalnız ma’dûmlardan veya bu ikisinin karışımından oluşması gerekeceği görüşlerinin yanlış olduğu ispatlanmaya çalışılmıştır.

Dördüncü mukaddimede (Kazâbâdî, , 11a-14a); tercih etme ile tercih eden (müreccih) arasındaki ilişki tahlil edilmiş, tercihin ya iki eşit durumdan biri veya mercûh olan üzerinde gerçekleştiği savunulmuş, tercih ettirici bir sebep (müreccih) olmadan rüchan ve tercihin bâtil olduğundan, başka bir ifadeyle

îcâd eden, vücûda getiren bir varlık (mûcid) olmaksızın herhangi bir mümkün varlık bulması mümkün olmadığı gibi, bir mûcid olmaksızın îcâd fiilinin gerçekleşmesi de mümkün olmadığından, halk ve kesbin tariflerini ve aralarındaki ilişkilerinden bahsedilmiş ve her fiilin varlığa gelişi üzerinde halk bakımından Allah'ın, kesb bakımından kulun etkin olduğu, bununla beraber hüsn ve kubhun halkta değil kesbde söz konusu olduğu ifade edilmiştir.

Eser, hakikatin (Kazâbâdî, 14a), cebr ile kader arasında olup Allah'ın yaratması ve kulun işleminin beraberliğinde tezahür edeceği, insana ait her fiilin halk ve kesbin beraberliği ile meydana geldiği, yaratmada Hâlık'ın tek başınalığı câiz iken kesbde kâsibin tek başınalığının câiz olmadığı, hüsn ve kubhun halkta değil, kesbde söz konusu olduğu, kulda îcâd ve tekvîn kudretinin bulunmadığı, Allah'tan başka hâlık ve mükevvîn olmadığı, fakat kulun bir nevi kudretinin olduğu, bu kudret sayesinde daha önce mevcûd olmayan gerçek bir varlık meydana gelemezse de, iki eşit durumdan birini belirlemek ve tercih etmek gibi nispet ve izafetlerde farklılıklar meydana gelebildiği görüşleriyle sona ermiştir.

3.4. Eserin Kaynakları

Hâşiyetü'l-usulde metin, şerh ve haşiye olarak üç eser türü geçmektedir.

Metin: Tenkîhu'l-usûl; Mâverâünnehir'in önde gelen Hanefî-Mâtûrîdî âlimlerinden Sadrüşşerîa Ubeydullah b. Mes'ûd (ö. 747/1346), Pezdevî'nin Kenzû'l-vüsûl adlı eserini esas alarak hazırlamış, Fahreddin er-Râzî'nin el-Mahsul ile İbnü'l-Hâcib'in el-Muhtasar adlı eserindeki konuların özetini vermiş, ayrıca birçok konuda kendi görüşlerini ortaya koymuştur (Özen, 2011: 40: 455).

Şerh: et-Tavzîh fî halli gavâmizi't-Tenkîh; Sadrüşşerîa, bazı âlimlerin Tenkîhu'l-usûl'ün bir kısım ifadelerini eleştirdiğini görünce eseri ayıklayıp düzenlemek istemiş, Pezdevî'nin maksadını açıklamaya ve anlaşılır kılmaya, aklın kurallarına göre eserin esaslarını belirleyip taksime tâbi tutmaya çalışmıştır. Kendisi hayatta iken metinde sonradan bazı değişiklikler, çıkarmalar ve eklemeler yapmış, eserini şerhedip metne verdiği son şekli, bu değişiklikleri yapmadan önce yazılmış olan nüshaların buna göre değiştirilmesi için şerhin içine kaydetmiştir (Özen, 2011: 40: 455).

Haşiye: et-Telvîh ilâ keşfi ḥaḳa'îki't-tenkîh; Sadrüşşerîa'nın Tenkîhu'l-usûl adlı metnine ve buna yazdığı et-Tavzîh fî halli gavâmizi't-Tenkîh adlı eseri için yazılan bir hâşiyedir. Müellifi Sa'duddin Mes'ud b. Fahriddîn Ömer b.

Burhaniddîn Abdullah et-Teftâzânî'dir. İtikatta Eş'ari olan Teftâzânî'nin amelinde Hanefi ve Şafîî olduğu yönünde görüşler olsa da ağırlıklı görüş Şafîî olduğudur (Özen, 2011: 40: 299-308).

3.5. Eserin Yazılış Sebebi

Kazâbâdî, Sadruşşeria'nın eseri hakkında kullandığı "değerli ve eşsiz kelimeleri, kibar ve güzel nükteleri, hoş ve kaliteli çıkarımları, sağlam ve delilli açıklamaları olan" şeklinde ifadelerle beğendiğini, takdir ettiğini belirttikten sonra zamanın değişmesi, yönelimlerin tersine dönmesi, himmet ve arzuların azalması, pişmanlık ve düşkünlüklerin artması, fazilet ve kemalât nurunun sönmesi, rezillik ve cehalet ateşinin tutuşması, tenkit ve ayıplamaların ortaya çıkması, musibet ve belaların türemesi üzerine bu eseri yazdığını belirtmiştir (Kazâbâdî, 2a). Kazâbâdî, müellifi önemseydiği ve ona değer verdiği için yanlış anlaşılmasın diye onun maksat ve tercihini açıklamak istemiştir.

Kazâbâdî, kitabını, Hâşiyetü'l-usul ve gâşiyetü'l-füsûl ale'l-mukaddemâti'1-erba'a diye isimlendirdiğini, Allah'tan bu kitabı en güzel şekilde kabul etmesi ve umulduğundan daha fazla hayırlara ulaştırmaya sebep ve araç kılması için yazdığını da ifade etmiştir (Kazâbâdî, 2a).

3.6. Eserin Metodu

İspatlanması istenen ana meseleyi çeşitli unsurlara bölerek bunlardan her birini bir mukaddimede işlemek, her mukaddimede ana meselenin bir parçası olan temel bir delili, ikincil delillerle genişletip zenginleştirmek, böylece birbirine mantıkî bir irtibatla bağlı düşünce ve deliller silsilesi şeklinde mukaddimeler kaleme almak müteahhirîn devrinin bir geleneği haline gelmiş görünmektedir. Mukaddime metodunun özelliği, her bir mukaddimede ele alınan temel delilin ve bunları kanıtlayan yan delillerin, hep birden bağlı bulundukları temel meseleyle alâkalarının okuyucu açısından kesilmemesi, ana mesele ile yan deliller arasındaki ilişkilerin mantıklı ve tutarlı bir biçimde kurulmasıdır (Köksal, 2012: 5). Bu eser de meseleyi dört mukaddime şeklinde ele alan bir çalışmanın haşiyesidir.

Sadrüşşeria, geleneksel anlatım yerine mantık, felsefe ve kelâm ilimlerinin dilini öne çıkaran Fahreddin er-Râzî ekolünün yöntemini kullanmıştır. Kelâm tartışmalarında eleştirilerini özellikle felâsife ile Mu'tezilî ve Eş'arî düşünceye yöneltir; bu ekollerin isimlerini açıkça kullanırken kendi ekolünün

önderlerini “meşâyihunâ, ulemâünâ, ashâbünâ” gibi ifadelerle anmıştır. Kazâbâdî de aynı şekilde ve aynı ifadelerle haşiyesini yazmıştır.

Sadrüşşeria, kendi orijinal görüşlerini, “Bunu söyleyen ilk ben oldum”; “İlk benim hatırıma geldi”; “Aklıma geldi, içime doğdu” gibi ifadelerle belirtmiştir (Özen, 2011: 40: 455).

Kazâbâdî, söze “kavluhu” diye başlayarak eser boyunca pek çok meseledeki itirazlarını ve tahlillerini dile getirmiştir. Metni daha anlaşılır kılmak için kapalı ifadeleri “yani, kasdetmektedir, maksat, murat, onun sözü şunun delili, şuna delil olamaz, şuna cevap, şuna işarettir, şunu beyan içindir, şunu ispat için kâfidir” diyerek açmıştır. Arada söylemesi muhtemel itirazlar için “fe in kîle” ifadesini kullanmış, “ucîbu” diyerek itirazlara cevap vermiştir. Tahlil ve değerlendirmenin yanı sıra görüşler arasında ihtilaflı konulara girerek mukayese yapmış ve tercihte bulunmuş, mensup olduğu mezhebi (Maturidi) savunmuştur. Görüşlerden kabul etmediğini göstermek için “lâ nusellim” ifadesine de yer vermektedir. Mezhebinin genel prensiplerine uymayan görüşlerde tenkit ve itirazlarını dile getirmiş, yaptığı değerlendirmelerle onları çürütmeye çalışmıştır. Genelde Eş'ari mezhebi görüşlerini eleştirmiş ve bu mezhebin Maturidi mezhebine yönelik tenkitlerine, özellikle de Teftâzânî'nin Sadrüşşerîfa'ya itirazlarına cevap vermiştir.

Kazâbâdî'nin kendisi, bazen de görüşlere muhtemel itirazlar oluşturup cevaplar vermiştir. Mesela: Sadrüşşerîfa, Mûtezile'den iki farklı hüsn-kubh tarifi nakleder. Bunlardan birincisine göre işlenmesi sebebiyle övülen fiiller hasen, yerilen fiiller kabihtir. Buradaki övgü ve yergi şer'î veya aklî olabilir. İkinci tarife göre ise fiili işlemeye de işlememeye de muktedir ve kendi durumuna dair bilgisi olan bir kimsenin işleyeceği (işlemesi beklenen) fiil hasen, böyle birinin işlemeyeceği (işlemesi beklenmeyen) fiil kabihtir. Kazâbâdî de birinci tarife göre tenzihen mekruh kubuh kapsamında sayılmadığı ve failin zemmedilmediği şeklinde itiraz edilirse buna failin çok az da olsa zemmedildiği şeklinde cevap verilir (Kazâbâdî, 3b) şeklinde haşiye yapmıştır.

Kazâbâdî metinden bir veya birkaç kelimeyi ya da bir cümleyi alıp onu şerh etmiş, bütün kelime ve cümlelerin şerhini yapmamıştır. Çünkü haşiye türündeki eserler, hem şerhte hem de metindeki bazı kelime ve terkiplerle ya da metinde geçen özel isim, âyet, hadis, şiir gibi hususlarla ilgili olarak yapılan kısa açıklamalar mahiyetindedir. Yine bazı güç ve kapalı ifadeleri açıklama, tamamlayıcı bilgi verme ve yerine göre eleştirme amacı taşıyan çalışmalardır (Topuzoğlu, 1997: 16: 420).

SONUÇ

Sadrüşşerîa'nın et-Tenkîh ile buna yaptığı şerh olan et-Tavzih, yine Teftâzânî'nin yaptığı şerh et-Telviḥ ve bu tebliğ'e konu olan Kazâbâdî'nin Haşiye'si metin, şerh ve haşiye geleneğinin mutlak bir tekrardan ibaret olmadığı somut ve güzel bir örneğidir. Kazâbâdî sadece metni tekrar etmemiş kendi tenkit, tahlil ve tercihlerini de yeri geldikçe ortaya koyarak değerli bir eser kaleme almıştır.

Sadrüşşerîa *et-Tavzih* adlı eserinde, Debûsî-Serahsî-Pezdevî çizgisinde gelişip olgunlaşmış olan mütekaddimîn Hanefî usulünü müteahhirîn dönemi ilim anlayışına uygun olarak aklî ve felsefî ilkelere dayalı şekilde, felsefe-mantık diliyle yeniden ifade etmiş, usul ilmi açısından birçok yeni ve orijinal düşünce ortaya koymuştur (Köksal, 2012: 4). Kazâbâdî de bu geleneği devam ettirmiş, kendi dönemine, bilgi, birikim ve yeteneğine göre metni yorumlamıştır.

Sadrüşşerîa eserinde Şafîî ve Eş'arî mezhebi görüşlerini ele alıp eleştirmiş, Teftâzânî bu esere yaptığı şerhte eleştirilere cevap verip Sadruşşeria'yı tenkit etmiştir. Kazâbâdî ise Haşiye'sinde Teftâzânî'nin Sadruşşeria'ya dolayısıyla Hanefî mezhebine olan tenkitlerinin bir kısmına cevap vermiştir. Eleştiriler daha çok deliller üzerinde olmuştur.

Eserde hüsün ve kubuhun tamamen mi yoksa kısmen mi akli ya da şer'î mi olduğu Allah'ın fiillerinin hüsn ve kubh ile nitelenip nitelenmeyeceği, insan fiillerinin kendi başlarına şer'î değer taşıyıp taşımadığı, şayet taşıdığı kabul edilecekse bunun akıl tarafından bilinip bilinmeyeceği tartışma konusu olmuştur. Hüsün kubuh konusunda Eş'arî'nin akli etkisiz gördüğü, emredilen şeyin hüsnünün ve nehyedilen şeyin kubhunun ancak şer'atla sabit olduğu ve peygamber gönderilmeden önce helal, haram gibi ilâhî teklif anlamında hükümlerin söz konusu olmadığı, Mu'tezile'nin akla tam yetki verdiği, emredilen şeyin hüsnünün ve nehyedilen şeyin kubhunun akılla sabit olduğu ve aklın idrâk ettiği fiillerdeki hüsün ve kubuha dayanarak söz konusu hükümlerin şer'at gelmeden önce de bağlayıcı olduğu görüşleri belirtilmiştir. Mâtürîdîlik ise Eş'arîlik ile Mûtezile arasında orta bir yol olarak takdim edilmiştir. Mâtürîdîlerin ise fiillerde bizâtiḥ güzelliği ve çirkinliğin mevcut olduğunu ama bazı fiillerin güzelliği ve çirkinliği akıl ile bilinebileceği bazılarının ise ancak şeriatın bildirmesiyle bilinebileceği, aklın güzel olan bir şey yapıldığında mükâfat kötü bir şey yapıldığında ceza verileceğine hükmedemeyeceği görüşünde olduğu ifade edilmiştir.

Bu çalışmayla pek çok alanı ilgilendiren bir meselenin nasıl ele alındığını, bu meselenin hangi delillerle ve yöntemlerle tartışıldığı ve bu tartışmaların fıkıh usulü açısından ne anlama geldiği görülmüş oldu.

Fıkıh usulü, kelam, mantık ve dil gibi pek çok alanı ilgilendiren bir mahiyete sahip olması ve hakkında bir literatür teşekkül etmiş bulunması itibarıyla bu eser pek çok araştırmacının ilgisini çekecek niteliktedir. Farklı açılardan ve farklı alanlarda daha pek çok çalışma yapılabilir.

Kaynakça

- Altınsu, A. (1972). Osmanlı Şeyhülislamı, Ankara.
- Babanzâde, İ. (1951). Hediyyetü'l-ârifin esmâü'l-müellifin ve âsârü'l-musannifin, Milli Eğitim Basımevi, Ankara.
- Babanzâde, İ. (1992). İzâhu'l-meknün fi'z-zeyli ala Keşfi'z-zünun an esami'l-kütüb ve'l-fünun, Dâru'l-kütübü'l-ilmiyye, Beyrut.
- Başar, S. (2017). Osmanlı Şeyhülislamı Eserleri, Fotoğrafları ve Aileleriyle, İstanbul.
- Bursalı Mehmet Tahir (2016). Osmanlı Müellifleri, Haz. M.A. Yekta Saraç, Ankara.
- Cici, R. (2001). Osmanlı Dönemi İslam Hukuku Çalışmaları: Kuruluştan Fatih Devrinin Sonuna Kadar, Arasta Yayınları, Bursa.
- Gerger, M. (2013). Bilinmeyen Yönleriyle Osmanlı Şeyhülislamı, İstanbul.
- İlmiyye Salnamesi. (1998). Osmanlı İlmiyye Teşkilatı ve Şeyhülislamı, Haz. Seyit Ali Kahraman, Ahmet Nezih Galitekin, Cevdet Dadaş, İşaret Yayınları, [İstanbul](#).
- İzzî, S. (1784). Tarih-i İzzî, Râşit ve Vâsıf Efendiler Matbaası, İstanbul.
- İpşirli, M. (2006). "Muîd Ahmed Efendi", DİA, Ankara: TDV, XXXI, 87-88.
- Kazâbâdî, A. (t.s.) Haşiyetü'l-usul ale'l-mukaddimati'l-erba', b.y.: Yazma (Süleymaniye Kütüphanesi, İstanbul, Çelebi Abdullah Bölümü 396 numaralı nüsha), 1-18 vr.
- Kehhale, Ö. (1957). Mu'cemü'l-müellifin, Dâru ihyai't-turasi'l-Arabî, Beyrut.

- Köksal, A. (2012). “İslâm Hukuk Felsefesinde Fiillerin Ahlâkîliği Meselesi- Mukaddimât-ı Erbaa'ya Giriş”, *İslam Araştırmaları Dergisi*, 28: 1-44.
- Öz, M. (2002). “Kazâbâdî”, *DİA*, Ankara, XXV, 120-121.
- Özen, Ş. (2011). “Tenkîhu'l-Usûl” *DİA*, Ankara, XL, 454-458.
- Öztuna, Y. (1994). *Büyük Osmanlı Tarihi*, İstanbul.
- Serin, R. (1987). *Türk tarihinde ve Türk Kültüründe Tokat Sempozyumu*, Haz. S. Hayri Bolay ve dğ., [Ankara](#)
- Topuzoğlu, T. (1997), “Haşiye”, *DİA*, İstanbul, XVI, 419-422.
- Uzunçarşılı, İ. (1995), *Büyük Osmanlı Tarihi*, b.y.
- Zirikli, H. (1998). *el-A'lâm: Kamusu teracim li-eşheri'r-ricâl ve'n-nisa-i mine'l-Arabî ve'l müstağribin ve'l-müsteşirikin*, [Daru'l-ilmü'l-melayîn](#), [Beyrut](#): 1998.

Tokatlı Ahmed El-Kazâbâdî's Biography And Introduction of His Manuscript Named Hasiyetü'l-Usûl

Citation / ©- Özay, H. (2018). Tokatlı Ahmed El-Kazâbâdî's Biography and Introduction of His Manuscript Named Hasiyetü'l-Usûl, *Cukurova University Journal of Faculty of Divinity* 18 (2), 1134-1151.

Abstract- Tokatlı Ahmad al-Kazâbâdî lived in the Ottoman period and gave works in the style of commentary and postscript like scholars of his time in Islamic law, commentary, kalam and sufism. In this study, information about Kazâbâdî's biography, his works and one of these - "Hâşiyetü'l-usul and gâşiyetü'l-füsûl ale'l-mukaddemâti'-erba'a"- which is currently available as manuscript in various libraries and written in the field of Islamic jurisprudence will be given. This work is the Postscript of "al-Mukaddimâtü'l-erba'a" which is included in the book of fiqh method called et-Tavzih,, written to commentary with Sadruşşeria's et-Tenkih attracted intense interest of the last period and written a lot of commentary and postscript on it. In the al-Mukaddimâtü'l-erba'a section, Sadruşşeria examined the issue of hüsün-kubuh. The most important of the writings on the text of Sadruşşeria is the work of Teftazani's et-Telvîh which is close to the Eş'arî conception. In this work, and especially in the chapter of Mukaddime, Teftazani both explained and criticized the views of Sadruşşeria. In this work, Kazâbâdî evaluated the writings of Sadruşşeria and Teftazani who had different opinions, and made contributions to the subject.

Keywords- Kazâbâdî, hâşiyetü'l-usul, al-mukaddemâtü'l-erba'a, hüsün-kubuh.